

EGY KIADATLAN VERS KOMJÁTHY JENŐ KÉZIRATOS HAGYATÉKÁBÓL

Komjáthy kézíratai, — mint első életrajzírója, Sikabonyi Antal említi, — nagyrészt elkallódtak. A megmaradottakat pedig alig nézte át valaki is tüzetesen, jóllehet Komjáthy azok közé a költők közé tartozik, akiknél e kéziratos hagyaték nem csupán tiszteletre méltó ereklye, hanem kulcs és lámpás költészetük kérdéseihöz.

A homályból c. kötetének versei egy-egy gondolatfolyamatnak, — sornak — összegzését, eredményét adják, s egy-egy érzelmenek, hangulatnak végső fázisát, lecsapódását, nem egyszer egymásra halmozott fogalmakba szublimálását mutatják. A gondolat, érzés, hangulat fogantatását, forrását, rúgoit, fejlődését vajmi ritkán láthatjuk.

Kézíratai nemcsak a küzdelmes művészi megformálódásáról, vajúdsáról tanuskodnak, hanem érzései, gondolatai indítékaira, gyökereire, rúgóira is világot vetnek.

Életrajzírói, méltatói mégis nemcsak, hogy ezeket a maguktól kínálkozó értelmező lehetőségeket nem vették figyelembe, hanem gondosan kikérülték a verseiben bőven található fogózkodókat is, meglegedve — talán nem is minden célatosság nélkül — költészete elvont, egyénisége exaltációra hajló, révületben lebegő voltának unos-untig való ismételtetésével és hangsúlyozásával. Olyan véleményt is olvashattunk, amely szerint lelkesedése, rajongása és gyűlölete külső tárgyi ok és cél nélkül való, csupán egy különös egyéniség belső lelki szükségletének célját szolgálják, önmaguk kiélésére törő, öncélú érzelmek.

A következőkben közölt és elemzett vers, amely az Országos Széchényi Könyvtár Komjáthy-kézíratai között található, hozzájárulhat ennek a hamis beállításnak a megsemmisítéséhez, és egy igazabb, valósághoz hívebb kép kialakításához.

Induló

Franciából.

Föl, föl proletárok, előre hadak!
Ütött az óra, itt az idő.
Az eszme hatalma ma tette ragad;
Fegyverre vitézek, előre te nép,
Ne ülje torunkat a cifra pribék,
Fojtsuk mi ma végleg a sirba a bűnt!

Részünkön a szellem és az erő
Mienk a földön a hatalom.
Azért, hogy a nap most vérbekelő,
És bárha kezünk ma sok sebet üt,
Kihajt a vérből a rózsza, az üdv,
A béke, az áldás, a szeretet.

Föl, föl nyomorultak előre rabok!
Itt a szabadság reggele már.
Halál a fejére, ki ránk agyarog!
Pusztítson a tűz és follyon a vér,
Pusztuljon a gyáva, a léha, ledér.
Döfd mélyen a zsarnoki szívbe vasad!

Fejünkön a pálma kezünkben a jog,
Ez az igazság ünnepe lesz.
Mert győznie kell és győzni fog a jobb,
A gaznak örökre bukniá kell,
Dobogjon a tiszta a büszke kebel
Örökre a szépért és igazért!

Támadjon a porbul a porba bukott!
Szabadulásnak ünnepe ez.
Átok a nagyra, ha szíve csukott!
Megtisztul a lángban a vétek a szenny,
Elpusztul az önző, szűkkezü menny,
A szent, az örök nap fénye alatt!

Okádd ki, oh, mélység szörnyeidet!

1. Fordítás, átköltés, parafázis vagy a fordítás látszata mögé rejtőző saját költemény, — ez az első kérdés. Erre a kérdésre elfogadható feleletet csak a vers tüzetes vizsgálata adhat. (Az utolsó versszak csiszoltságban, szép első sora ellenére érezhetően mögötte marad az előzőknek, a kidolgozatlanság benyomását kelti. Az utolsó magában álló, ritmika, képpalkotás, értelem szempontjából egyaránt súlyos, már-már nehézkes sor nem kell, hogy feltétlenül új versszak szándékára utaljon; éppen említett sajátsága miatt lehet a vers lezárása is.)

2. Komjáthy feltűnően keveset fordított. Egyetlen megjelent kötetében a fordítások száma mindössze tizenkettő: nyolc *Lenau*-, és négy *Heine*-vers. Kéziratai között egy lapon irodalmi, tervei feldolgozására váró témái vannak felsorolva, de fordítás szándékára itt sem akadunk. Ami keveset fordított, azt nem művészi erőpróbának szánta. Ezek a Lenau- és Heine-versek szervesen beleilleszkednek fordításuk idején írt saját versei sorába. Mégis, minden áthasonítás ellenére is, világosan elválnak az eredeti Komjáthy-versektől: a Lenau-versek plasztikusabbak, jobban szerkesztettek, drámai fűtöttségűek, a Heine-versek pedig tömörebbek, csattanósabbak, könnyedebbek.

Az itt közölt induló és a vele feltehetően egyidejű versek (Törj össze . . . , Otthon, Szózat, Az újkor szelleme, Börtönből, Celeszta húgomnak) között azonban sem szemléleti, sem formai különbség nincs; ez nehézség nélkül besorolható a vele egyidejű versek sorába. Szókinccse, képei, eszme-társításai, fogalom-azonosításai, egész szemlélete a valószínűleg a 80-as, 90-es évek fordulóján írt versekkel rokonítják; velük *egy időben*, velük *egy tőről* sarjadt.

3. A vers ritmus-képe meglehetősen változatos; általában emelkedő ritmusú. Az egyes sorok jámbusos lábbal kezdődnek, majd anapestusokban folytatódnak. Az egyes strofák második sorával azonban az emelkedő ritmusba beletáncol egy-egy daktilus. Pompásan élénkíti, lázasabbá, pezsgőbbé, »indulóbbá« teszi ez a ritmus-váltás a verset. A ritmus pusztá hangzásbeli gazdagításánál, szénysítésénél azonban több ez a ritmus-váltás: a harmadik versszakban pl. a lázasabb, szaggatottabb, nyugtalanítóbb lüktetésű jámbusos-anapestusos sorok csupa felszólítást, felhívást, jövőbe utalást fejeznek ki, s köztük biztonságos, a jelenre vonatkozó kijelentéssel derűsen toppan elénk a daktilus.

A Komjáthy-versek nagyrésze ugyancsak emelkedő ritmusú, főképpen jámbusos; szívesen és kortársainál gyakrabban használt daktilust is (pl.: Jelenések, Nincs lehetetlen, Kérdések, Éloa győztes stb.), trocheust azonban alig. Formakultúrájában sok a közös Reviczky-ével; az említett ritmus-váltásra is — ha öntudatlanul is — bizonyára ennek egyik leghíresebb verse, a Pán halála adhatott készítő és biztosító példát.

Komjáthy rímelhelyezése rendkívül változatos; kötetében alig találunk azonos rím-képletű verseket. Az induló félrimét és páros rímét más kapcsolásban, egyéb verseiben is szívesen variálja. Az *Induló* tehát, ami a *külső formát* illeti, ikertestvére az eredeti Komjáthy-verseknek.

4. Erről az ikerfogantatásról a külső formáknál azonban többet mond a belső — *érzés-és gondolat* — formák azonossága. Komjáthy verseinek nagyobb részére jellemző, hogy a bennük kifejeződő érzés, gondolat nem egyenes vonalú fejlődést, fokozatos kibontakozást mutat, hanem hullámvonalyszerű, meg-megerősödő, el-elgyengülő variálását egy-egy értelemnek gondolatnak. (pl.: *Dac, Gondolatok a halálról, Kérdések, Előntöm lelkemet, Szakadjatok . . . stb.*) Gyakran több egymásután született versen át tart ez a hullámozó variálás. (pl.: *Harmónia, Eh, mit győörtök.*) A legnagyobb érzelmi effektus, súly az első vagy az első két versszakon van; a többi már csak a vers élén kifejezett gondolatnak, érzésnek megvilágító, kiteljesítő változata. (Talán éppen emiatt válik gyakran szétfolyóvá, terjengőssé.) Az *Indulót* elemezve, hasonló viszonyt láthatunk ennek egyes strofái között is.

Jellemző sajátossága a Komjáthy-verseknek az is, hogy a strofa élén álló dinamikus, spontán kijelentő vagy felszólító sorokat rendszerint reflexív, magyarázó, megokoló sorok követik. (Az első vagy második sor után leggyakrabban felkiáltójelel áll.) Megmutatkozik ez a sajátság az *Indulóban* is: a második versszak harmadik sora a jellegzetesen reflexív *azért*-tel, a negyedik strofa harmadik sora pedig *mert*-tel kezdődik.

5. Mindezek után sor kerülhet a döntő kérdés vizsgálatára: vajjon a közölt vers gondolatai, érzései, szándékai és céljai Komjáthy *sajátjai-e* vagy Komjáthy csak *tolmácsa-e* a francia kommun valamelyik költőjének.

Átnézzve a rendelkezésünkre álló francia anyagot (Recueil de chants du Parti Ouvrier. Bruxelles, é. n. — La Poesie et la Commune. Gand, 1911. — Les Poets de la Commune. Avec une preface de Jean Varloot. Paris, 1951. Ez a válogatás tekintettel volt az 1947-ben és 1949-ben Moszkvában kiadott hasonló tárgyú antológiákra is) s ezekben rokon motívumot, hangot, sort bőven találhattam, igazában azonban csak E. Pottier L'Internationale-ja jöhet számításba, akár mint eredeti, akár mint kiindulás vagy ihlető forrás.

Pottier és Komjáthy verse között szó szerinti, sorszerinti vagy akár csak tágabb irodalmi értelemben vett fordítás is alig akad. Ilyennek csupán a következő sorok foghatók fel:

Pottier :

Debout ! les damnés de la terre !
Debout ! les forcats de la faim !
La raison tonne en son cratère,
C'est l' éruption de la fin.

.....
Foule esclave, debout ! debout !

.....
Le soleil brillera toujours.

Komjáthy :

Föl föl proletárok, előre hadak !
Útött az óra, itt az idő,
Az eszme hatalma ma tetre ragad !
Fegyverre vitézek előre te nép,

.....
Föl, föl nyomorultak előre rabok

.....
A szent az örök nap fénye alatt !

Rokon motívumot azonban egész sort találhatunk, pl. :

Pottier :

Le monde va changer *de base*

.....
Nous ne sommes rien soyons tout !

La terre n appartient qu aux *hommes*,

Komjáthy :

Fojtsuk mi ma *végleg* a sírba a bűnt !

Mienk a földön a hatalom.

Mégis azt állítani, hogy Komjáthy verse akár csak a szó legtágabb értelmében is Pottier versének fordítása volna, teljességgel lehetetlen. Az azonban rögtön az első összeolvasás után bizonyosnak látszik, hogy Komjáthy *Indulójának ihletője* vagy, — hogy óvatosabbak és pontosabbak legyünk, — ennek az *ihletnek döntő eleme*, eredője Pottier L'Internationale-ja. Azzal a lehetőséggel, hogy az Induló esetleg egy előttünk ismeretlen francia vers fordítása, alig kell számolnunk : izzig-vérig Komjáthy-versevel állunk szemben. Komjáthy világszemlé-
tének egyik nagyon fontos, elhatározó eleme a felvilágosodás és — bár jóval kisebb részben — a forradalmi francia polgárság racionalista, szellemi öröksége. Világnézetének két sarkalatos pontja ítéleteinek végső érve : ész és morál, gondolat és erkölcs. Alig akad még egy magyar költő, aki mint ő annyi rajongással, feltétlen hittel, bizalommal övezte volna az ész és erkölcs kettős csillagát. Nem egyenrangú azonban a kettő : az erkölcs az ész szülötte és léte bűnné válik, ha kicsúszik az ész ellenőrzése alól, ha szembe kerül azzal. Ezért fordul Komjáthy annyi gyűlölettel az egyes vallások morálja ellen. A francia felvilágosodás polgárának »abszolút esze« és világi észszerű, egyetlenné és egyetemesnek hitt erkölcsé ez.

Pottier L' Internationale-ja elméletileg is megalapozottan, a forradalom okát, jogát, és jövőjét az osztályharc alapján mondja ki (— különösen a második és harmadik versszakban világos ez —), Komjáthy is vállalja, kívánja a harcot, de a harc megokolása, jogosítása, biztosítéka az ész és erkölcs skijára tevődik át.

Az eszme hatalma ma tetre ragad.

.....
Fojtsuk mi ma *végleg* sírba a bűnt !

.....
Részünkön a szellem és az erő,

Fejünkön a pálma, kezünkben a jog;
Ez az igazság ünnepe lesz.
Mert győznie kell és győzni fog a jobb,
A gaznak örökre buknia kell,

A második strófa valóságos kis erkölcsi védőbeszéd a forradalom mellett :

Azért ; hogy a nap most vérbekelő
És bárha kezünk ma sok sebet üt,
Kihajt a vérből a rózsa az üdv,
A béke az áldás a szeretet.

Hasonló elszánású és megokolású sorokat özönével találhatunk Komjáthy-nak ebben a korszakában : íme néhány :

Szentté emelt undok hazugság,
Holt kéz emelte durva jog,
Ha mi büszkén előre rontunk
Tudom előttünk bukni fog. (Szózat).
Bár kívül élet színe fesse,
Ami belül rossz, veszni fog ;
Nem győz nem győzhet a hazugság
Hiába máglya orgyilok ! (Szózat.)
Hisz összefogva célt kell érnünk
A jelszavunk : Testvériség !
S a tiszta ős talajba tesszük
Az új világ alapkövét ! (Szózat.)
Jővel, jővel te büszke korszak,
Mely a szellem szavára kél !
Ledönteni e léha, korhadt
Világot Óriási kéj ! (Törj össze mindent)
A gondolat a legnagyobb erő. (Az újkor szelleme.)
A tudást hirdetem ! Temploma épül
.....
Ki búvik a naptól, az veszni fog,
Megsemmisül, mert elsötétül. (Az újkor szelleme.)

Alapvető különbség van a két költő viszonyában a harcot megvívó tömeghez : Pottier mint a tábor egyik tagja, a már folyó akció egyik részese éneklő kollektív jellegű, hangú dalát, Komjáthy hangja szubjektív. *Indulója* felhívás, harcba szólítása a szövetségesnek érzett, kívánt tábornak.

E sorok tanúsága mellé hadd soroljunk még néhány bizonyítékot. arra, hogy az induló szándékai, eszméi szemlélete Komjáthy sajátja. A Komjáthy-vers jellemzője : hogy felépítése ellentétes érzelmek, erkölcsi fogalmak, tulajdonságok szembeállításán nyugszik, hangulata ellentétes polusok között feszül. S mivel, mint említettem, fogalmainak abszolút jelleget tulajdonít, érthető, hogy rajongása és gyűlölete — megfelelően az »abszolút« jó és rossz rangjának — végleges alakot ölt.

Mert kit a lét fennső célja eltölt
Gyászol az csupán vagy *ünnepel* —

mondja, mintegy örmagát jellemezve. Pátoszának magyarázatát egyebek közt ebben a tulajdonságában találhatjuk meg.

Jellemző Komjáthy verseire az is, hogy az egymás után következő versszakokban különböző fogalmakat egyenlősít, azokat szinonimáknak használja. Említettem, hogy szerinte mindaz, ami szép, erkölcsileg jó, értéke, végső fokon az ésből fakad (Mindeneket egy ész fog át, — mondja az eljövendő boldog korszakról a Szózatban). Ha tehát az igaz, szép, jó diadalát ünnepli ; egyet ünnepel : az ész diadalát ; ha békét, áldást, szeretetet jövendöl, az észszerűség, az észszerű erkölcs diadalát jövendöl.

Az elemzést összefoglalva a következő kettős eredményhez jutunk : a közölt vers valószínűleg Pottier L'Internationale-ja ihletésében fogant. Feltehető azonban, hogy valamely más francia vers volt Komjáthy Indulójának ihletője ; *ihletője és nem eredetije*, a vers ugyanis nem tekinthető — az eredetére utaló megjegyzés vallomása ellenére sem, — fordításnak : *mind tartalmi, mind formai elemeit tekintve, egészében Komjáthy sajátjának látszik*. Jelentősége azért nagy, mert míg az 1950-ben az Irodalomtörténetben közölt versei azt mutatták meg, hogy az általa annyiszor hirdetett harcot — erkölcsi megokolású — társadalmi harcnak tekinti, s megmutatták azt is, hogy kit tekint e harcban ellenségnek. (Akit magasba nem erő emelt . . . Ki helyzeténél fogva oly magas — írja a Monológ c. versében), a most közölt Indulóban viszont azt mondja meg világosan, hogy kikre akar támaszkodni ebben a harcban, kiket tart szövetségeseinek, kikre számít.

Németh G. Béla